כא א וְאֵלֶּה֙ הַמִּשְׁפָּטִ֔ים אֲשֶׁ֥ר תָּשִׂ֖ים לִפְנֵיהֶֽם׃ ב כִּֽי

א וְאִלֵּין דִּינַיָּא דִּי תַסְדַּר קֳדָמֵיהוֹן׃ ב אֲרֵי

רש"י

כא (א) **ואלה המשפטים.** כל מקום שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים, 'ואלה' מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני (מכילתא מס' דנזיקין פ"ו). ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש [ס"א המזבח] (מכילתא מס' דנזיקין פ"ו): **אשר תשים לפניהם.** אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, לא תעלה על דעתך לומר שאני לפניהם, והלכה שמיני הוא שלמדה פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ומיני מטריח עלמי להכניס טעמי הדבר ופירושו, לכך נאמר **אשר תשים לפניהם**, כשלמן הערוך ומוכן לאכול לפני המלך (מכילתא מס' דנזיקין פ"ו): **לפניהם.** ולא לפני גוים (גיטין פח:), ולפילו

אוצר מפרשי התורה

(א) וְאֵלֶּה כתב רש"י[1]: כל מקום שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים[2], 'ואלה' מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני[3]. והראב"ע כתב, שנאמר 'ואלה' עם וא"ו מפני שהמשפטים שלהלן הם המשך הדיבור שאמר הקב"ה למשה כשניגש אל הערפל[4], שברדתו מן ההר יכרות ברית עם ישראל שה' לבדו יהיה להם לאלהים[5], והורה לו את המשפטים והמצוות שיאמר להם, ואם יקבלו אותם אז יכרות להם ברית[6].

והרס"ג כתב[7], שנאמר 'ואלה' עם וא"ו מפני שפרשה זו מחוברת למה שלפניה, כלומר לפרשת עשרת הדברות שהיא כלל תרי"ג מצוות[8]. וביאר הרמב"ן, שלאחר מעמד הר סיני שבו נאמרו עשרת הדברות, חזר הקב"ה וציוה את משה[9] "אתם ראיתם כי מן השמים דיברתי עמכם", שיזהיר עוד את ישראל שיתנו לבם למה שראו ויזהרו במצוות האלו שציויתי אותם[10], ונכללו בפרשה זו עשרת הדברות[11], והמשפטים שנאמרו כאן הם כנגד הדיבור העשירי[12] "לא תחמוד", כי אם לא ידע האדם את משפט הבית או השדה ושאר הממון, יחשוב שהוא שלו ויחמוד אותו ויקחהו לעצמו[13], ולפיכך אמר "אשר תשים לפניהם", משפטים ישרים ינהיגו אותם ביניהם, ולא יחמדו מה שאינו שלהם מן הדין[14]. ורבינו מיוחס כתב, שהמשפטים שלהלן הם תוספת למה שאמר הקב"ה

1. ע"פ דעת רבי ישמעאל במכילתא (נזיקין) פ"א, ובמשנת רבי אליעזר פט"ז. **2.** כלומר, אלו ולא את הראשונים. חזקוני. ועי"ש שדן בכמה מקומות בתורה שנכתב 'אלה' ולא פסל את הראשונים. ועי' עוד ספר הג"ן, ר"ח פלטיאל, ר"י החסיד, רבינו בחיי. עוד בביאור לשון 'פסל' ראה דעת זקנים, הדר זקנים, ר"י מוינה, ריב"א, באר בשדה וספר הזכרון. **3.** וביאר באלשיך, ש'הראשונים' הם עשרת הדברות. וכתב צרור המור: שכמו שעשרת הדברות הם תורת אמת, כן המשפטים הם תורת אמת ואין לנטות מהם. והרא"ם פירש: מה הדברות נאמרו מסיני במעמד כל ישראל ובקולות וברקים, אף אלו כן, ולא כשאר כל המצוות שניתנו למשה לבדו בתוך ארבעים יום שעמד בהר. ועי' גור אריה ואור החיים שנחלקו עליו, ובגור אריה ביאר באופן אחר. ועי' דברי דוד. ובעמר נקא פירש, שהמשפטים נאמרו למשה קודם רדתו מן ההר, מיד לאחר עשרת הדברות, אבל שאר המצוות נאמרו לו כשעלה אל ההר שוב לקבל את הלוחות. אולם ראה להלן בפסוק זה הערה 28 ביאור חזקוני בדברי רש"י, ש'הראשונים' הכוונה לפרשת בהר שנאמרה קודם מתן תורה. וראה רש"י השלם הערה 3 דברי המפרשים מה בא רש"י לחדש שהמשפטים נאמרו בסיני. ודעת רבי יהודה במכילתא (נזיקין) פ"א, וכן הוא בשמו"ר ל, ג, שהראשונים הם המצוות שניתנו במרה (לעיל טו, כה), וכ"כ החזקוני, והוסיף לבאר, כי למעלה הורה להם סדר יראתם מכאן ואילך מורה להם סדר הדינים. ועי' מלבי"ם שביאר דרשה זו ע"פ לשון הכתוב. **4.** לעיל כ, יח. וכ"כ מלבי"ם. **5.** ראב"ע לשיטתו (בפירוש הקצר להלן כד, א) שהברית שנכרתה להלן כד, ו-ח היתה לאחר מעמד הר סיני. אולם ראה שם פסוק א, שיש מן הראשונים שפירשו שהברית האמורה שם נכרתה קודם מעמד הר סיני ונכתבה שלא במקומה מטעמים שונים. **6.** והוסיף ראב"ע, שעיקר דיבור זה היה בענין עבודה זרה, עי' בדבריו. וכ"כ ר"א בן הרמב"ם, והוסיף, שהקב"ה קיצר בפרטי הקרבנות, ופנה אל המשפטים והקדים אותם והאריך בהם, לרמז שהמשפטים והישר ומניעת הרשעה והחמס רצויים לפניו יותר מן הקרבנות, כמו שאמר שלמה (משלי כא, ג) "עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח". וכדעת ראב"ע שהברית האמורה להלן פרק כד נכרתה גם על פרשת משפטים, כ"כ רמב"ן להלן שם, א, וכ"כ באדרת אליהו להלן לד, י. וכן הוכיח במשך חכמה דברים ד, יד מהאמור בירמיה (לד, יג-יד) "כה אמר ה' אלהי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים וגו', מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך". אמנם ראה משך חכמה לעיל ו, יג, שכתב ע"פ דברי רב שמואל בר רב יצחק בירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח, שיתכן שהיו במצרים גם מגדולי האומה שהיו שרים ונכבדים שהמצרים מכרו להם מבני ישראל והם היו משעבדים את בני ישראל לעבדים, וכבר במצרים נצטוו על שילוח עבדים, ולפי"ז פירש את הפסוק בירמיה שם באופן אחר. **7.** בפירוש הארוך. **8.** ראה לעיל כ, יד מה שהובא בענין זה. **9.** לעיל כ, יט. **10.** וכתב בשפתי כהן, שכיון שפרשה זו אינה פרשה בפני עצמה אלא המשך לעשרת הדברות, לכך לא נאמר בתחילת הפרשה "וידבר ה' אל משה לאמר". **11.** ראה הפירוט להלן הערה 14. **12.** שם, יד. **13.** עי' בספר חבר מאמרי התורה פ"ב, שביאר מדוע לאחר "אנכי ולא יהיה לך" המשיך הכתוב ל"לא תחמוד" [ראה הערה הבאה], ולא לפי סדר הדברות. עי"ש עוד בהערה 8 שדייק מלשון הרמב"ן "ויקחהו לעצמו", שעובר על לא תחמוד רק כשעושה מעשה גזילה. וראה בענין זה לעיל כ, יד. **14.** וכ"כ בדרשות ר"י אבן שועיב. והביא רמב"ן שכן אמרו בשמו"ר ל, יט: כל התורה כולה תלויה במשפט, לכן נתן הקב"ה דינים אחר עשרת הדברות. וספורנו כתב, שאחרי שהוזהרו שלא לחמוד, נאמרו המשפטים שבהם ידע האדם מה הוא "כל אשר לרעך" האמור שם. והוסיף רמב"ן, שמה שנאמר "אתם ראיתם" וגו' הוא כנגד הדיבור הראשון (שם, ב) "אנכי ה' אלהיך", ומה שנאמר (שם, כ) "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" הוא כנגד הדיבור השני (שם, ג) "לא יהיה לך", ועוד נתפרש בפרשה זו המשפט בעבודה זרה (להלן כב, יט), כבוד האב (להלן פסוק טו ופסוק יז), רציחה (להלן פסוקים יב-יד) וניאוף (להלן כב, טו-טז) הנזכרים בעשרת הדברות. וכעי"ז בתלמיד הר"ן, עי"ש שפירט היכן נמצא בפרשת משפטים פירוט עשרת הדברות. ובדרך זו כתב אברבנאל, אמנם בפירוט עשרת הדברות שבפרשת משפטים כתב באופן אחר, עי"ש. וראה רשב"ם להלן פסוק יג, שבפרשה זו פירט הכתוב את העונשים על עשרת הדברות. וכ"כ חזקוני כאן בפירושו השני. וראה גם רבינו בחיי להלן פסוק יב. וחזקוני כתב, שלמעלה הורה להם סדר יראתם, מכאן ואילך מורה להם סדר הדינים. ועוד כתב כדברי רשב"ם, שלמעלה (לעיל כ, יג) כתב את האזהרות "לא תרצח", "לא תנאף" וכו', ולא פירש את העונשים אם יעבור איש עליהם, וכאן חזר ופירש מה עונשן. וראה בפירוש הארוך לרס"ג

• אוצר מפרשי התורה •

למשה[15] "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל", שיאמר להם את מה שנצטוה שם וגם את "אלה המשפטים"[16], ולכן נאמר להלן[17] "ויבוא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים".

עוד מצינו במדרש[18], בביאור הטעם שנאמרו המשפטים לאחר עשרת הדברות, שקודם הדברות נאמרו משפטים ולאחר הדברות נאמרו משפטים[19], משל למטרוניתא שהיתה מהלכת, ואנשי חיל עם כלי זיין מלפניה ולאחריה והיא באמצע, כך התורה דינים מלפניה ודינים מאחריה והיא באמצע, וכן נאמר[20] "באורח צדקה אהלך", התורה אומרת: באיזה נתיב אני מהלכת, אהלך בדרכם של עושי צדקה, "בתוך נתיבות משפט" - התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה.

וכתב רבינו יונה[21], שהדינים הם עיקר גדול בידיעת ה', כמו שנאמר[22] "השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ, כי באלה חפצתי נאום ה'", וכן נאמר[23] "דן דין עני ואביון אז טוב, הלוא היא הדעת אותי נאום ה'", ונאמר עוד[24] "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך". וביאור הדבר, שאדם אינו יכול להשכיל לדעת את ה', אלא רק לעשות דין ומשפט שאותם עשה ה', והדינים הם שורש גדול לתורה ומהם נשתת העולם[25].

הַמִּשְׁפָּטִים תרגם אונקלוס, דינים. ויב"ע תרגם, סדרי הדינים. וביאר הרלב"ג, שהם הדינים לשפוט בין אדם לרעהו. וכתב ר"א בן הרמב"ם, שלתיבת 'משפטים' יש שני פירושים, האחד, הוא הדינים שיעשו בהם פשרה בין האנשים, והפירוש השני, ש'משפטים' הוא שם כללי למצוות, ולכן נזכרים בתוכם גם השבת והרגלים[26] וכיוצא בהם.

כתב רש"י[27]: למה נסמכה פרשת דינים לפרשת מזבח[28], לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח[29]. ומן האחרונים יש שביאר באופן אחר, שנסמכו הפרשיות מפני שלעיל[30] נאמר שעל ידי הקרבנות "אבוא אליך וברכתיך", וגם הנהגת המשפטים מביאה ברכה לעולם[31].

אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם כתב רש"י[32]: אמר לו הקב"ה למשה: לא תעלה על דעתך לומר אשנה להם הפרק וההלכה שתים או שלוש פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו[33], לכך נאמר "אשר תשים לפניהם"[34], כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם[35]. והרס"ג פירש, שתקרא לפניהם ותלמדם[36]. וכתב הראב"ע[37], שלשון "תשים לפניהם" יכולה להתפרש שישים בפה או בכתב או בשניהם. והרמב"ן ביאר[38], שלשון 'לשים לפני' פירושה לתת לאדם לבחור בדבר, ופירוש הכתוב הוא שמשה ישים לפני ישראל את המשפטים, כדי שיאמרו אם יבחרו ויקבלו עליהם לעשותם[39]. והספורנו כתב, "אשר תשים לפניהם" פירושו שהדבר אינו ציווי, אלא הוא לימוד שידעו את הדינים, מפני שבפרשה זו אין עשה ולא תעשה כמו באזהרות שבסוף פרשת יתרו, אלא

שהאריך במעלת המשפט הצודק, וסיים שלכן ציוה הקב"ה למשה את פרשת משפטים תחילה. **15.** לעיל יט, ג. **16.** וכ"כ עקידת יצחק. **17.** כד, ג. **18.** שמו"ר ל, ג. **19.** שקודם הדברות נאמר, לעיל יח, כב "ושפטו את העם בכל עת", ולאחר הדברות נאמר "ואלה המשפטים". **20.** משלי ח, כ. **21.** אבות א, א. **22.** ירמיה ט, כג. **23.** שם כב, טז. **24.** מיכה ו, ח. **25.** עי' עוד עקידת יצחק שער מו, תפארת ישראל למהר"ל פמ"ו, פנים יפות, רד"צ הופמן. **26.** להלן כג, יב-יז. **27.** ע"פ מכילתא יתרו (בחדש) פי"א; ירושלמי מכות פ"ב ה"ו. **28.** שנאמר לעיל כ, כא-כג "מזבח אדמה תעשה לי וגו', ואם מזבח אבנים תעשה לי וגו', ולא תעלה במעלות על מזבחי". כתב חזקוני, שממה שהקשה רש"י למה נסמכה פרשת דינים לפרשת מזבח, נלמד שמקומה של פרשת דינים אינו כאן, והסבר נוסף שהנאמר מתחילת פרשת משפטים עד להלן כג, י "ושש שנים תזרע", נכלל בפרשת בהר, ועל זה כתב רש"י "ואלה מוסיף על הראשונים, מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני", ו"על הראשונים" פירושו על הדינים הכתובים בפרשת בהר, שמפורש בהם שנאמרו בהר סיני [ראה חזקוני להלן פסוק ו שהוכיח כן מדברי רש"י שם. וראה מכילתא יתרו (בחדש) פ"ג שפרשת בהר נאמרה קודם מתן תורה, וראה רמב"ן ויקרא כה, א]. אולם הרא"ם ביאר באופן אחר, שהוקשה לרש"י, כיון שנלמד מ'ואלה' שפרשת משפטים נאמרה יחד עם עשרת הדברות לכל העם [ראה לעיל הערה 3], מדוע נסמכה לפרשת מזבח ולא לעשרת הדברות. וכ"כ עמר נקא. **29.** כלומר שישבו בלשכת הגזית הסמוכה למקום המזבח, ראה רמב"ם הל' סנהדרין א, ג. וביאר הגור אריה, שהמזבח משים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, כי עליו מקריבים את הקרבנות, שנקרא 'קרבן' על שהוא מקרב את האדם לה', וכן המשפטים מטילים שלום בעולם. **30.** כ, כא. **31.** העמק דבר. **32.** ע"פ מכילתא (נזיקין) פ"א. **33.** עי' ר"ח פלטיאל שביאר מה ההוה אמינא שמשה ישנה לישראל ב' וג' פעמים. ועי' עוד רא"ם בביאור דברי רש"י. **34.** ולא "אשר תלמדם". רש"י עירובין נד, ב, עמר נקא, גור אריה. וראה הערה הבאה. אך עי' רא"ם שביאר באופן אחר. **35.** וכתב רש"ר הירש, שהביטוי "לשים לפני" בא במקומות אחרים רק במשמעות של עריכת מאכלים המוכנים לאכילה לפני אורח, כמו (בראשית כד, לג) "ויושם לפניו לאכול", וכן (שמואל א ט, כד) "וירם הטבח את השוק וְהָעֲלְיָהּ וישם לפני שאול", וכן (שם כח, כב) "ואשימה לפניך פת לחם ואכול". וכתב בהעמק דבר, שהוצרך לומר כאן שיבאר להם כשולחן ערוך, מפני שפרשת משפטים באה בקיצור מופלג, ויש בה פרשיות שאין להן שום הבנה ללא תורה שבע"פ. ובערבי נחל פר' נצבים דרוש ח ביאר, ש'כשולחן ערוך' פירושו להציע להם תמצית הענין בקצרה מתוך האריכות. ובעירובין נד, ב דרשו, מנין שחייב אדם להראות פנים לתלמידו, כלומר, לתת טעם בדבריו בכל אשר יוכל, ולא יאמר, כך שמעתי, הבן אתה הטעם מעצמך, שנאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם", ולא נאמר "אשר תלמדם", ומכאן שצריך אתה לסדר ולשים לפניהם טעם המיישב תלמודם (רש"י שם). כתב רס"ג בפירוש הארוך, שאם תשים לפניהם את המשפטים סדורים, לא יאשימוך אם תטיל אותם עליהם לאחר מכן, כלומר שתחייב אותם בדין, מפני שכבר שמעו ממך את המשפטים לפני הויכוחים והריבות, ולכן יצדיקו דינך וירצו בו ולא תהיה להם טענה נגדך. וכעי"ז כתב הטור בשם ר"י קמחי, והוסיף, שלכן נאמר "אשר תשים לפניהם" ולא "אשר תשפטם". עי' ברס"ג שם שדרש כתוב זה באופנים נוספים. **36.** ור"א בן הרמב"ם כתב, שלמילים "אשר תשים לפניהם" יש שני פירושים, האחד, שיביא אותם להם, והשני, שיערוך אותם לפניהם. **37.** בפירוש הקצר. **38.** לעיל יט, ז. **39.** לדעת רמב"ן עדיין היו ישראל יכולים לבחור אם לקבל את המשפטים או לא, שהרי עדיין לא נכרתה הברית האמורה להלן פרק כד. עוד בביאור הביטוי 'לשים לפני', ראה לעיל יט, ז על "וישם לפניהם".

תשים לפניהם שכאשר יהיה צורך לשפוט ישפטו באופן זה[40].

לִפְנֵיהֶם נחלקו הראשונים לפני מי נצטוה משה לשים את המשפטים. הרמב"ן כתב, ש'לפניהם' הכוונה לפני כל העם[41], שינהיגו ביניהם משפטים ישרים ולא יחמדו את מה שאינו שלהם מן הדין. וכתב אברבנאל, שמשפטים אלו נצטוה משה לשים 'לפניהם', כלומר לפני ישראל ששמעו את עשרת הדברות, מפני שמשפטים אלו הם פירוט והרחבה של עשרת הדברות[42]. אולם הבכור שור פירש, שכיון שמשה מינה דיינים והעמיד שרי אלפים ושרי מאות[43], אמר לו הקב"ה, הרי העמדת שופטים, ואלה המשפטים אשר תשים לפני השופטים[44].

כתב רש"י[45]: 'לפניהם' ולא לפני גויים, ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנים אותו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גויים מחלל את השם ומייקר שם עבודה זרה להחשיבה, שנאמר[46] "כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים", כשאויבינו פלילים - כלומר שופטים[47] - זהו עדות לעילוי יראתם[48]. וביאר הרמב"ן, שדרשו כן מפני שהיה ראוי לומר "אשר תשים להם"[49], ונאמר 'לפניהם' לומר שישראל יהיו הדיינים, כי על השופט נאמרה לשון זו שהמשפט הוא 'לפניו'[50]. ועוד, שבפרשה זו מכונים הדיינים 'אלהים'[51], והכוונה לדיינים המומחים הסמוכים עד משה רבינו, ואמר הכתוב כאן, שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר להלן, ולא לפני גויים[52].

עוד דרשו מכאן[53], 'לפניהם' ולא לפני הדיוטות. ופירש רש"י[54], ש'לפניהם' נאמר על שבעים הזקנים שעלו עם משה להר סיני קודם מתן תורה[55], ולכן נתמעטו הדיוטות. אולם הרמב"ן ביאר, שבפרשה זו מכונים הדיינים 'אלהים'[56], והכוונה לדיינים המומחים הסמוכים עד משה רבינו, ואמר הכתוב כאן, שהמשפטים האלה ישימו אותם לפני האלהים שיזכיר להלן, ולא לפני הדיוטות שאינם שופטים על פי התורה[57], ואסור לבוא למשפט לפניהם כמו שאסור לבוא לפני כנענים, ואף שההדיוט הזה יודע שורת הדין וידון כהוגן, אסור לבעל דין לשים אותו דיין ולצעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו, וגם להדיוט עצמו אסור לדון להם[58].

(ב) הראשונים כתבו מספר טעמים מדוע התחילה התורה את פרשת משפטים במשפט העבד. הראב"ע כתב[59], מפני שאין דבר שקשה לאדם יותר מהיותו ברשות אדם כמוהו[60]. ור"א בן הרמב"ם כתב, שהחירות היא השורש שעליו נבנתה התורה, והתחיל במצוה של יציאת עבד עברי בשנה השביעית, שהיא מצוה להוציאו לחירות[61]. והרמב"ן כתב, שהתחיל את המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציאת מצרים הנזכרת בדיבור הראשון מעשרת הדברות[62] "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", וכפי שמפרשת התורה את הטעם למצות הענקה לעבד עברי בשעה שהוא יוצא לחפשי[63], "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום"[64]. והוסיפו ראשונים, שכיון שהקב"ה פדה את ישראל מהיותם עבדים, ציוה להם שלא

40. ובסנהדרין ז, ב דרשו ממה שנאמר "אשר תשים לפניהם" ולא 'אשר תלמדו' - אלו כלי הדיינים, רצועה, מקל, שופר וסנדל, שהם דבר המטלטל ושייך בהם לשון 'שימה'. וראה דרשות נוספות ברבינו בחיי. **41.** וכתב באור החיים, שבא הכתוב להוציא מהדעה שיש מצוות שכל אדם צריך לדעת, כמו מאכלות אסורות ושבת וכדומה, אבל את המשפטים אין כל אדם צריך לדעת אלא די שיש בישראל שופטים שיודעים אותם, ולפיכך אמר "אשר תשים לפניהם", כי יתחייבו בשמיעתם כל ישראל. עי"ש שביאר שהדבר נצרך בפרט בדיני עבד עברי. **42.** ראה לעיל ציון 7 דברי רס"ג, וציון 9 דברי רמב"ן. והוסיף אברבנאל, שבני נח, אף שיש מהדברות שהם מצווים בהן, בפירוט הדברות שבפרשת משפטים אינם מצווים. ובאמת ליעקב להלן פסוק ב ביאר, שמשפטי התורה כרוכים ומשולבים עם חוקי התורה, ולכן ניתנו המשפטים לישראל בלבד, עי"ש בדבריו. כדעה זו ש'לפניהם' פירושו לפני כל ישראל, עולה גם מדרשת חז"ל (קידושין לה, א; ב"ק טו, א) "אשר תשים לפניהם - השוה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה". **43.** לעיל יח, כה-כו. **44.** וכ"כ עקידת יצחק. וכ"כ מהרי"ל דיסקין, שכוונת הכתוב לפני ה'אלהים' המוזכרים להלן, שהם הדיינים. וכך עולה מדרשות חז"ל המובאות להלן, לפניהם ולא לפני גויים, לפניהם ולא לפני הדיוטות, ש'לפניהם' מוסב על הדיינים, ומדרשת חז"ל (סנהדרין ז, ב) "אשר תשים - אלו כלי הדיינים". וכן מובא בשם רס"ג, ראה לקוטי קדמוניות נספחים עמ' 83. **45.** ע"פ גיטין פח, ב; תנחומא ג; שם ו. **46.** דברים לב, לא. **47.** עי' רש"י דברים שם. **48.** וכתב הרמב"ם הל' סנהדרין כו, ז: כל הדן בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן, אע"פ שהיו דיניהם כדיני ישראל, הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו, שנאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" - לפניהם ולא לפני עכו"ם, לפניהם ולא לפני הדיוטות. אולם בבכור שור פירש טעם אחר לאיסור זה, שכשם שנאסר למנות מלך נכרי על ישראל (דברים יז, טו), כך נאסר כאן שלא לעשות גוי שופט על ישראל. **49.** כמו שנאמר לעיל טו, כה "שם שם לו חוק ומשפט". וכ"כ רבינו בחיי. **50.** שנאמר (דברים יט, יז) "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' לפני הכהנים והשופטים אשר יהיו בימים ההם", וכן נאמר (במדבר לה, יב) "עד עמדו לפני העדה למשפט", וכן (אסתר א, יג) "כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין". ובגור אריה ביאר, ש'לפניהם' משמע לפני ישראל שהוזכרו לעיל. **51.** להלן פסוק ו; כב, ח. **52.** ראה להלן בסמוך דברי רש"י מהיכן למדו פסול הדיוטות, ש'לפניהם' פירושו לפני שבעים זקנים. וכתב הרא"ם, שכוונת רש"י שבאופן זה למדו גם פסול גויים. **53.** גיטין שם, תנחומא ו. **54.** גיטין שם ד"ה לפניהם. **55.** להלן כד, א. ואע"פ שפרשה זו נכתבה לאחר מעמד הר סיני ופרשת משפטים, רש"י לשיטתו שפרשה זו נאמרה קודם מעמד הר סיני. ראה ענין זה להלן שם. **56.** להלן פסוק ו; כב, ח. **57.** וכ"כ תוס' גיטין פח, ב ד"ה לפניהם. ועי' רשב"א שם ותוס' סנהדרין ב, ב ד"ה ליבעי. **58.** אמנם כתב רמב"ן, שיש חילוק בין הדיוטות לכנענים, שאם רצו שני בעלי הדין לדון לפני ההדיוט שבישראל, מותר לו לדון להם, ואם קיבלו אותו עליהם לדיין דינו דין, אבל לפני הכנענים אסורים הם לבוא לפניהם שידונו להם לעולם, ואפילו אם היו דיניהם כדינינו באותו ענין. **59.** וראה בדבריו שהקדים כלל, כי כל מצוה או משפט שאפשר למצוא טעם מדוע קדמו למה שקדמו ומדוע הוסמכו למה שהוסמכו, עלינו לעשות זאת ככל שביכולתנו, וכאשר לא נמצא טעם נתלה זאת בחוסר דעתינו. **60.** ואברבנאל כתב, שמצוה זו של שילוח עבד עברי היא פרט מאיסור "לא תרצח", כי קניית אדם והשתעבדות בו כל ימיו היא רציחה בחיים, עי"ש בדבריו. וראה עוד עדי זהב. **61.** ועי' עוד עקידת יצחק מה שביאר בזה. **62.** לעיל כ, ב. **63.** דברים טו, טו. **64.** וכעי"ז במושב

תִּקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא תְּזוּבֵן עַבְדָּא בַּר יִשְׂרָאֵל שֵׁת שְׁנִין יִפְלַח

רש"י

ידעת נדין אתה שהם דנין חומו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר את שם עבודה זרה להשביחה [ס"א להשביחה], שנאמר (דברים לב לח) כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוּרָם וְאֹיְבֵינוּ פְּלִלִים, כשהויבינו פלילים זהו עדות לעולי ירושלים: (ב) **כי תקנה עבד עברי.** עבד שהוא **עברי.** או מינו מלא עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו מישראל, ועליו הוא אומר **שש שנים יעבוד,** ומה מני מקיים וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם (ויקרא כה מו) גלקוח מן הנכרי, אבל גלקוח מישראל יצא בשש, תלמוד לומר (דברים טו יב) כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ עָבְרִי, לא אמרתי אלא באחיך (מכילתא משפטים ג): **כי תקנה.** מיד בית דין, שמכרוהו בגנבתו, כמו שנאמר (להלן כב ב) אִם יֵמָצֵא לוֹ וְנִמְכַּר בְּגֵנֵבָתוֹ. או מינו אלא עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו לשעבד איש את אחיו בפרך ולרדותו, אלא שש שנים בלבד, ואמר[65] הקב"ה: כיון שהוצאתי אותם מבית עבדים להיות בני חורין, והם בידי, אינם רשאים למכור עצמם, כמו שנאמר[66] "כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים", ושטרי קודם לשטר אחרים[67]. עוד כתב הרמב"ן, שיש במצות שילוח עבדים גם זכר למעשה בראשית כמו בשבת, כי השנה השביעית היא עבור העבד שבתון ממלאכת אדוניו, כמו השבת[68], ולכן ראויה מצוה זו להקדימה, שהיא נכבדת מאוד, ורומזת דברים גדולים במעשה בראשית[69].

כִּי תִקְנֶה כשתקנה[70]. ואמרו במכילתא[71], שפרשה זו עוסקת במי שנמכר בגניבתו על ידי בית דין[72]. וכן פירשו רבים מן הראשונים[73]. אמנם לגבי טעם רציעת העבד דוקא באוזן[74] אמרו בגמרא[75]: מה נשתנה אוזן מכל איברים שבגוף, אמר הקב"ה, אוזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי[76] "כי לי בני ישראל עבדים" ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה אדון לעצמו, ירצע[77]. ויש מן האחרונים שהוכיח מכאן, שפרשה זו עוסקת גם במוכר את עצמו, שהרי נאמר על הנרצע 'והלך זה וקנה אדון לעצמו'[78]. וכן ביארו רס"ג[79] ובכור שור, ש"כי תקנה" כולל את הנמכר על ידי בית דין ואת המוכר עצמו מפני דוחקו[80]. ויש שביארו לפי פשוטו של מקרא, שפרשה זו עוסקת רק במוכר את עצמו[81].

כתב במשיבת נפש, שכאן מדבר הכתוב בלשון נוכח

אוצר מפרשי התורה

זקנים, תוס' השלם. **65.** ע"פ תו"כ בהר ו, א. **66.** ויקרא כה, נה. **67.** מדרש אגדה, לקח טוב, בכור שור, חזקוני, אברבנאל בפירושו הראשון. וכ"כ העמק דבר. ובעי"ז בדרשות רבינו יונה, רבינו בחיי כאן ולהלן פסוק יב, צרור המור, כלי יקר. וראה ביאור נוסף בפירוש הארוך לרס"ג. **68.** והוסיף רמב"ן: ויש בה עוד שביעי בשנים שהוא היובל, כי השביעי נבחר בימים ובשנים ובשמיטות, והכל לענין אחד והוא סוד ימות העולם מ'בראשית' ועד 'ויכולו'. ועי' מגיד מישרים לב"י תחילת משפטים. **69.** וכ"כ בדרשות ר"י אבן שועיב, תלמיד הר"ן, אברבנאל בפירושו השני, צרור המור. ולפי"ז ביאר רמב"ן מדוע החמיר הנביא (ירמיה לד, ח-כב) בענין שילוח העבדים, וגזר בעבורה את הגלות מארץ ישראל כפי שגזרה התורה גלות על שמיטת הארץ. ועי"ש עוד מה שכתב בסדר שאר המצוות שנמנו כאן, וסיים 'וכל הפרשיות בסדור ובכוונה נכונה'. וראה עוד רש"ר הירש שהאריך כאן בביאור היחס שבין תורה שבכתב ותורה שבע"פ, וביאר שעיקר התורה היא המסורת שבע"פ, ובתורה שבכתב נרשמו תחילה דוקא מקרים היוצאים מן הכלל כדיני העבדות. ולהלן פסוק ו כתב, אם נתבונן בחוק זה, שדבר ה' העמידו בראש חוקותיו, נראה שאין חוק אחר העשוי כמוהו לגלות לנו את מגמתם ותכונתם של חוקי התורה, הנבדלים בתכלית ההבדלה, לפי כללות מהותם הפנימית, מכל חוקות הגויים, ראה בדבריו שהאריך. **70.** לקח טוב, רבינו מיוחס. ואין זו מצוה לקנות עבד עברי, אלא היתר לקנותו. לקח טוב. אמנם בספרי ראה קיח ובמכילתא דרשב"י אמרו: מניין כשתהא קונה לא תהא קונה אלא עבד עברי, תלמוד לומר "כי תקנה עבד עברי". ועי' אור החיים, שאולי כוונת הכתוב שאם יש לפניו לקנות עבד כנעני ועבד עברי יקדים את העברי, אף שהוא משתלח לאחר שש שנים. **71.** נזיקין פ"א. **72.** כמו שנאמר להלן כב, ב "אם אין לו ונמכר בגניבתו". וכן מבואר בקידושין יד, ב, שהובאה שם מחלוקת תנאים האם המוכר את עצמו יכול למכור את עצמו ליותר משש שנים, והאם הוא נרצע, והאם רבו מוסר לו שפחה כנענית, וביארה הגמרא שלכל הדעות פרשה זו מדברת במי שמכרוהו בי"ד, אלא שנחלקו אם האמור בנמכר בגניבתו נוהג אף במוכר עצמו. **73.** יב"ע, רש"י, רשב"ם, ראב"ע, רמב"ם הל' עבדים א, א, ר"א בן הרמב"ם, רבינו בחיי, רבינו מיוחס, אברבנאל. והוסיף רש"ר ע"פ מכילתא שם: או אינו אלא במוכר עצמו מפני דחקו, אבל מכרוהו בי"ד לא יצא בשש, כשהוא אומר (ויקרא כה, לט) "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך" הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור, ומה אני מקיים "כי תקנה", בנמכר בבי"ד. עי' חזקוני ור"י מוינה שהקשו על דברי רש"י, והביאו שבמכילתא הדברים אינם אמורים לענין היציאה בשש שנים אלא לענינים אחרים האמורים בפרשה זו, וראה רש"י השלם הערה 12. ורשב"ם כתב, שבמוכר עצמו נאמר (שם, מ) "עד שנת היובל יעבוד עמך", וכאן במכרוהו בי"ד נאמר "שש שנים יעבוד", והביא שיש מרבותינו (קידושין טו, א) שמשווה דינם בגזירה שווה, ואם יובל קודם לשש שנים יצא ביובל, ויש שנותן חילוק ביניהם. ופסק הרמב"ם הל' עבדים ב, יב, שרק עבד שמכרוהו בי"ד יוצא תמיד בשש שנים, אבל המוכר את עצמו רשאי למכור את עצמו גם לשנים רבות, ואינו יוצא אלא במלאת שניו או ביובל או במיתת האדון. וראה רלב"ג להלן אחרי פסוק יא, שכתב שכשם שאמה עבריה שדיניה אמורים להלן אינה מוכרת את עצמה אלא אביה מוכר אותה, כך גם עבד עברי האמור כאן לא מכר את עצמו אלא אחרים מכרוהו, כלומר בי"ד. **74.** כאמור להלן פסוק ו. **75.** קידושין כב, ב. **76.** ויקרא כה, נה. **77.** ובעי"ז בירושלמי קידושין פ"א ה"ב. **78.** רד"צ הופמן. אמנם במכילתא (נזיקין) פ"ב אמרו: אוזן ששמעה "לא תגנוב" (לעיל כ, יג) והלך וגנב, היא תרצע מכל אבריו. וזה לדעה שהכתוב מדבר במכרוהו בי"ד. ורש"י להלן פסוק ו הביא את שני המדרשים הללו, הראשון לגבי מוכר את עצמו והשני לגבי מכרוהו בי"ד. עוד הוכיח רד"צ הופמן מהנאמר בירושלמי שם: "והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת" וגו' (להלן פסוק ו), הא כיצד, זה שהוא נמכר בבית דין - "והגישו אדוניו אל האלהים", וזה שהוא מוכר את עצמו - "והגישו אל הדלת". ומבואר שלדעת הירושלמי פרשה זו עוסקת בין במכרוהו בי"ד ובין במוכר את עצמו. **79.** בפירוש הארוך. **80.** וראב"ע בפירוש הקצר כתב, שלולי קבלת חז"ל היה אפשר לפרש שהכתוב מדבר גם על מוכר עצמו. וכתב ר"א בן הרמב"ם, שכיון שגם המוכר את עצמו יוצא בשש, לכן אמרו מקצת החכמים ש"כי תקנה" כולל את שני האופנים. **81.** מדרש אגדה דברים טו,

• אוצר מפרשי התורה •

'תקנה', ובמשפטים אחרים הוא מדבר בלשון נסתר[82]. וטעם הדבר הוא, שבדברים שאין בהם פורענות לאדם, מדבר הכתוב בלשון נוכח, אבל בדברים שיש בהם פורענות לאדם מדבר הכתוב בלשון נסתר, כי ברית כרותה לשפתיים[83].

עֶבֶד עִבְרִי עבד שהוא עברי[84], ואין הכוונה לעבד כנעני שלקחתו מישראל[85]. ויש שכתב, שפירוש הכתוב הוא 'כי תקנה עברי לעבד'[86].

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי באופן קניית עבד עברי, אמרו במשנה[87], שנקנה בכסף או בשטר.

עִבְרִי הטעם שכינה הכתוב את העבד 'עברי' ולא 'אחיך' או 'ישראל'. כתב רבינו בחיי[88], מפני ש'ישראל' הוא השם הנכבד שהתקיים בנו אחר מתן תורה[89], ועבד זה שגנב או מכר את עצמו לאדון אחר מלבד הקב"ה, איננו ראוי להיקרא בשם 'ישראל', וקראה לו התורה 'עברי' כמו שנקראו ישראל במצרים לפני שקיבלו את התורה. ומן האחרונים יש שכתב, מפני שהוא כינוי הרומז אל עבר הנהר שמשם בא אברהם, ואבותיו של אברהם היו עובדי עבודה זרה[90], וזרע אברהם לאחר שנכנסו בצל כנפי השכינה נקראו 'ישראל', ולכן זה שחטא ונמכר בגניבתו מכונה 'עברי' כי אחז דרכי אבותיו של אברהם[91]. ויש שכתב, שלא רצה הכתוב לייחס שם עבדות על ישראל, ולכן קרא לעבד 'עברי'[92]. ויש שביאר, על פי המבואר בירושלמי[93] שפרשה זו נאמרה במצרים ונשנתה בסיני, ונאמר 'עברי' מפני שבמצרים היו בני ישראל מכונים 'עברים'[94].

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד שש שנים תמימות מיום ליום[95], ולא יותר[96]. ורס"ג הוסיף[97], שהוא ציווי לעבד שיעבוד את אדוניו ולא ימנע מזה.

יַעֲבֹד כענין שהוא רגיל לעבוד, ולא עבודת עבד ועבודת פרך, כמבואר בספר ויקרא[98].

וּבַשְּׁבִעִת בתחילת השנה השביעית[99] למכירתו, כלומר לאחר שש שנים מיום מכירתו[100], ולא בשנה השביעית למנין שנות השמיטה[101]. אולם הבכור שור פירש לפי פשוטו של מקרא, שהכוונה לשנת השמיטה, וכיון שהאדון אינו חורש וזורע וקוצר ובוצר, אינו צריך עבודה כל כך והעבד יכול לצאת לחפשי[102].

יֵצֵא לַחָפְשִׁי לחירות[103]. וכתב ר"י אבן ג'נאח[104], ומנושל מאדמתו ומביתו הוא מכונה 'עברי' כאדם שאין לו מדינה משלו ואין לו קרקע משלו, ואינו אלא 'עברי'. **92.** אור החיים. עי"ש ביאורים נוספים בדרך רמז. **93.** ר"ה פ"ג ה"ה. **94.** מהרי"ל דיסקין. ובמכילתא (נזיקין) פ"א דרשו, שנאמר 'עברי' לרבות את הגר. ועי' מלבי"ם שהרחיב בזה. **95.** ערכין יח, ב; נדה מז, ב. וכ"כ ר"א בן הרמב"ם. **96.** ראב"ע. **97.** בפירוש הארוך. **98.** כה, לט; שם, מג. לקח טוב, חזקוני, רבינו בחיי, ע"פ מכילתא (נזיקין) פ"א. ורלב"ג (בתועלת הא' שורש שני) הוסיף, שאין העבד עובד אלא עבודה שהוא יודע בה, ולא יכריחהו האדון ללמוד מלאכה כדי שיעבדהו בה. עוד דרשו חז"ל (קידושין יז, ב), ממה שנאמר 'יעבוד' ולא 'יעבדך', שאם מת האדון בתוך שש שנים, עובד העבד את הבן. וכן פסק הרמב"ם הל' עבדים ב, יב. **99.** יב"ע, ראב"ע, ר"א בן הרמב"ם, חזקוני, אברבנאל. ואף שנאמר (ירמיה לד, יד) "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי" וגו', כתב ראב"ע, שלכל דבר יש שני קצוות, ולשון 'קץ' משמשת גם להתחלה וגם לסוף. ורמב"ן דברים טו, א יישב, שלכל מספר יש ראש וסוף, כגון העשרות, האחד הוא ראש המספר והעשר הוא סוף המספר, והשנה השביעית היא סוף שבע השנים, וכשנאמר "מקץ שבע שנים" פירושו בסוף שבע השנים, כלומר בשנה השביעית שהיא סוף המספר, וכיון שנאמר כאן "שש שנים יעבוד" לא הוצרך לפרש בירמיה אם העבד יוצא בתחילת השנה השביעית או בסופה, אלא רק אמר שיוצא בשנה השביעית. ובערכין לג, א ביארו באופן אחר, ועי' תוס' השלם אות כד. וראה ראב"ע דברים טו, יח שהוכיח מהכתוב בדברים שם שעבד עברי יוצא לחפשי בתחילת השנה השביעית ולא בסופה. **100.** ערכין יח, ב, ועי' תוס' שם ד"ה ובשביעית. וכן פסק הרמב"ם הל' עבדים ב, ב. ועי' בפירוש הארוך לרס"ג. **101.** לקח טוב, רשב"ם, ראב"ע, ר"א בן הרמב"ם, חזקוני, רבינו בחיי, רבינו מיוחס, ע"פ מכילתא (נזיקין) פ"א. וביאר המלבי"ם, שדורשים כן מפני שלא נאמר 'ובשנה השביעית' אלא 'ובשביעית'. **102.** ראה גם יב"ע להלן פסוק ז ולהלן כב, ב. וראה יראים סי' קסו: "ציוה הב"ה בהגיע שמיטה ויובל שישלח אדם חפשי עבדו ושפחתו העברים". וראה תורה שלמה הערה ע מה שהעיר על ביאור זה. בערכין יח, ב דרשו חז"ל תיבת 'ובשביעית' שהכוונה לשנת השמיטה, אולם במשמעות הפוכה, שדרשו תיבות "יעבוד ובשביעית" - פעמים שבשביעית יעבוד, כלומר שאם שנת השמיטה חלה בתוך שש שנות העבדות, יעבוד העבד בשמיטה ולא יצא לחפשי. **103.** רש"י. **104.** ספר הרקמה שער לט, הביאו יב. וכן מבואר בעקידת יצחק, שביאר שכל הפרשה מתכוונת לגנות את העבד על שמכר את עצמו. **82.** כמו להלן פסוק ז "וכי ימכור איש את בתו לאמה", ולהלן פסוק כב "וכי ינצו אנשים", ולהלן פסוק לג "וכי יפתח איש בור", ולהלן כב, ו "כי יתן איש אל רעהו". **83.** ועי' אלשיך מה שביאר בזה. **84.** אונקלוס, יב"ע, רש"י ע"פ מכילתא (נזיקין) פ"א, בכור שור, רבינו מיוחס. ונקראו היהודים 'עברים' על שם אברהם אבינו שנקרא 'אברם העברי' (בראשית יד, יג). מדרש אגדה. או על שם שנקראו ישראל 'עברים' במצרים (בראשית לט, יד; לעיל ז, טז). לקח טוב. או על שם הכתוב (יהושע כד, ב) "בעבר הנהר ישבו אבותיכם". מנחה בלולה. לביאור הכינוי 'עברי', ראה אוצר מפרשי התורה בראשית שם. ראה ראב"ע שהביא שיש שפירשו 'עברי' באופנים שונים, יש שפירשו, עבד עברי אינו מישראל, אלא משפחת עבר, וא"כ הישמעאלים והעמונים והמואבים והאדומים עברים הם. ואחרים אמרו, שעברי הוא המדבר בלשון עבר, ולדבריהם גם הכנענים יקראו עברים, כי הם מדברים בלשון העברים. ויש אומרים, כי עברי הוא מי שישוב לדת העברים. והאריך להוכיח שלא כדבריהם. וסיים, הנה התברר, כי דברי קדמונינו נכונים, כי עליהם נסמוך בכל המצוות כאשר קבלום מאבותיהם. **85.** והוסיף רש"י ע"פ מכילתא שם: או אינו אלא עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו מישראל, ועליו הוא אומר "שש שנים יעבוד", ומה אני מקיים "והתנחלתם אותם" (ויקרא כה, מו) בלקוח מן הגוי, אבל בלקוח מישראל יצא בשש, תלמוד לומר (דברים טו, יב) "כי ימכר לך אחיך העברי וגו' ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך", לא אמרתי אלא באחיך. ועי' רא"ם בביאור דברי רש"י. וכ"כ רס"ג בפירוש הארוך. ועי' ראב"ע שהאריך להוכיח כדעת חז"ל שכוונת הכתוב כאן לעבד שהוא ישראל. **86.** מים עמוקים (בירדוגו). **87.** קידושין א, ב. **88.** להלן פסוק ו. **89.** כמבואר בחולין קא, ב, שלא נקראו 'בני ישראל' עד סיני. **90.** ראה לעיל הערה 84. **91.** כלי יקר. עי"ש ביאור נוסף, ש'עברי' רומז ל'עבירה'. ועי' תפארת יהונתן. וכעי"ז בהעמק דבר, ש'עברי' הוא שם פחות, ומן הסתם העבד הוא אדם זול ביותר. ובאופן זה ביאר באזנים לתורה מדוע כינתה אותו התורה 'עבד'. ובאמת ליעקב ביאר, שתלמידי שם ועבר שלמדו מהם את עיקרי האמונה, אבל לא היה קשורים אליהם בקשרי משפחה ומדינה, נקראו 'עברים', וזה שגנב ונמכר בגניבתו, אין לו בית או נחלה שאפשר לגבות מהם את תשלום הגניבה [כמבואר בקידושין כ, א, ועי' רמב"ם הל' גניבה ג, יא], וכיון שהוא מחוסר כל

לַחָפְשִׁי חִנָּם: ג אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל
וּבְשִׁבְיַעֲיְתָא יִפַּק לְבַר חוֹרִין מַגָּן: ג אִם
בְּלְחוֹדוֹהִי יֵעֹל בְּלְחוֹדוֹהִי יִפַּק אִם בְּעֵל

רש״י

מכרוהו בית דין לא ילא בשש, כשהוא אומר (ויקרא כה לט) וְכִי יָמוּךְ עִמָּךְ וְנִמְכַּר לָךְ הרי מוכר עצמו מפני דחקו אמור, ומה אני מקייס **כי תקנה**, בגמכר בבית דין (מכילתא שם): **לחפשי.** לחירות: (ג) **אם בגפו יבא.** אלא היה נשוי אשה, כתרגומו אִם בְּלְחוֹדוֹהִי.
ולשון **בגפו** בכנפו, אלא בא אלא כמות שהוא יחידי, בתוך לבושו, בכנף בגדו: **בגפו יצא.** מגיד שאם לא היה נשוי ממלה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית להוליד ממנה עבדים (קידושין כ.): **אם בעל אשה הוא.** ישראלית (מכילתא מס׳ דנזיקין ו):

אוצר מפרשי התורה

שהיו״ד של ׳לחפשי׳ הוא תוספת[105], ופירוש תיבה זו הוא ׳לחופש׳[106]. והוסיף החזקוני, ש׳חופש׳ הוא שם דבר של דרור. באופן נוסף כתב ר״י אבן ג׳נאח[107], ש׳לחפשי׳ היא תיבה מקוצרת, ומשמעותה בלשון נקבה ׳לחפשית׳ והיא מתייחסת לשנה השביעית[108]. עוד הביא הראב״ע בשם ר״י אבן חיוג׳, שהיו״ד של ׳לחפשי׳ בא לייחס את החופש לעבד היוצא[109], והיה ניתן לכתוב ״יצא חפשי״[110] אלא שהלמ״ד היא תוספת[111]. והרד״ק כתב[112], שהעבד יצא למקום שיהיה בו חפשי[113], כלומר יצא מבית אדוניו אל ביתו. אולם הרשב״ם כתב, ש׳חפשי׳ האמור כאן הוא פעולה, שהעבד יצא בשביעית להיות חופשי, שאילו הכוונה היתה לאדם שמצבו הוא חפשי, היה צריך להיות מנוקד בשוו״א ׳לְחָפְשִׁי׳. ומן האחרונים יש שכתב, ש׳חפשי׳ הוא גם שם תואר וגם שם עצם, שהוא יוצא אל החופש ובכך הוא חופשי[114].

חִנָּם פירש הראב״ע, שהוא מלשון חנינה, כלומר מתנה[115]. והרד״ק כתב[116], שכל ׳חינם׳ שבמקרא הוא מלשון חן, כלומר שהיציאה בחינם בלא שצריך לשלם כסף לאדון, היא כאילו מצא חן בעיני אדוניו. ואמרו חז״ל[117]: חינם, בלא גט שחרור[118] ובלא גרעון כסף[119]. באופן נוסף פירשו חז״ל[120], שאם חלה העבד ונתרפא, אין העבד צריך להחזיר לאדון את שכר בטלתו[121]. ועוד[122], שאף אם הוציא עליו אדוניו רפואות, אין העבד צריך לפרוע לאדון כשהוא יוצא לחפשי[123]. אולם ר״א בן הרמב״ם כתב, שלפי פשוטו של מקרא, ׳חינם׳ שנאמר אחרי ׳לחפשי׳ בא לתוספת ביאור ופירוש בלבד.

נחלקו הראשונים מי נצטוה בפרשה זו להוציא את העבד לחופשי בשנה השביעית. יש שכתב, שהוא ציווי על האדון, ואם לא שחררו ביטל עשה[124]. אולם יש שכתבו, שמצוה זו מוטלת על בית דין להשגיח שהאדון ישחרר את עבדו בשנה השביעית, שהרי בפתיחת הפרשה נאמר[125] ״ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם״, ודרשו, לפניהם ולא לפני הדיוטות, ומבואר שפרשה זו היא ציווי לבית דין, ואילו הציווי על האדון נאמר בספר דברים[126] ״כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך״[127].

בטעם מצות שילוח עבדים. ראה לעיל[128], שהראשונים כתבו שיש בזה זכר ליציאת מצרים, וכיון שהקב״ה פדה את ישראל מהיותם עבדים, ציוה להם שלא לשעבד איש את אחיו לדורות, וכן יש בזה זכר למעשה בראשית כמו בשבת[129]. ובספר החינוך כתב[130], שרצה ה׳ שיהיה עמו ישראל אשר בחר, עם קדוש מלא ומעוטר בכל מידות טובות ומעולות, כי מתוך כך תחול הברכה עליהם, והחסד והרחמים הן מן המידות המשובחות בעולם, ולכן הזהירנו לרחם על מי שהוא תחת ידינו ולגמול לו חסד, והעובר על זה מלמד נפשו להיות אכזרי, וכמעט שמעיד

ראב״ע. **105.** כמו ׳למשעי׳ (יחזקאל טז, ד), ׳אכזרי׳ (משלי יא, יז). **106.** וכאשר נוספה יו״ד הפך החול״ם ׳חופשי׳ לקמ״ץ ׳חָפשי׳. וכ״כ ראי״ם בביאור דברי רש״י. **107.** ספר הרקמה שם. **108.** שהיא השנה הראשונה החופשית של העבד היוצא לחירות. **109.** כמו ׳הקדמוני׳ (יחזקאל י, יט), שהוא כמו ׳הקדמון׳ עם ייחוס. וכפירוש זה נראה מאונקלוס ויב״ע שתרגמו ׳לבר חורין׳ הרי שייחסו את החופש לעבד. **110.** כמו ״וכי תשלחנו חפשי״ (דברים טו, יג). **111.** כמו ״השלישי לאבשלום״ (דברי הימים א ג, ב) שפירושו ״השלישי אבשלום״. חזקוני. וראה רד״ק שם שפירש ׳לאבשלום׳ כמו ׳את אבשלום׳ [וראה בסמוך ביאורו שגם כאן ׳לחפשי׳ הוא כמו ׳אל חפשי׳]. ודעת ראב״ע כאן, שהלמ״ד והיו״ד שניהם ׳משרתים׳, כלומר אינם משורש המילה, והיה די באחד מהם, אלא שלעיתים אנו מוצאים שני משרתים על מילה אחת. **112.** ספר השרשים שרש חפש. **113.** ולפי זה ׳לחפשי׳ הוא כמו ׳אל חפשי׳. **114.** רד״צ הופמן. ולדבריו הלמ״ד שבראש התיבה מורה על שם העצם שהוא יוצא לחופש, והיו״ד שבסוף התיבה מורה על שם התואר שהעבד נעשה חפשי. **115.** והוסיף, שטעם המ״ם לא ידענו, כמו ׳ריקם׳ (בראשית לא, מב). ובפירוש הקצר כתב, שלעומת הנמכר לגר תושב שהוא נגאל בכסף (ויקרא כה, מז-נב), נאמר כאן שהנמכר לעברי יוצא בלא כסף. **116.** ספר השרשים שרש חנן. **117.** מכילתא (נזיקין) פ״א. **118.** וכ״כ רס״ג בפירוש הארוך. **119.** כלומר, שאין העבד צריך לתת לאדון כסף כדי שיצא. וכ״כ בכור שור, ר״ש מרושיאה, רבינו מיוחס, אברבנאל. אמנם רבינו מיוחס למד שאין צריך גט שחרור מתיבת ׳לחפשי׳, ואת תיבת ׳חינם׳ פירש, שאינו נותן מעות. ובהעמק דבר כתב, שלפי עומק הפשט, ׳חינם׳ בלשון המקרא פירושו בלי שום עסק, כלומר שיוצא בסוף שש ללא גט שחרור, ורק בלשון חכמים ׳חינם׳ פירושו העדר תשלום, עי״ש שהרחיב בזה. **120.** ספרי ראה קיח. **121.** ובקידושין יז, א אמרו שאם חלה פחות משלוש שנים אינו צריך להשלים ימי חליו, אבל אם חלה יותר משלוש שנים צריך להשלים. ועי׳ בפירוש הארוך לרס״ג. ועוד אמרו בקידושין שם, שאם חלה כל שש חייב להשלים אלא אם בחליו עשה מעשה מחט, כלומר עבודה קלה כלשהי. ועי׳ מושב זקנים ור״י מוינה. ואם ברח העבד, מבואר בקידושין שם, שחייב להשלים את עבודתו. **122.** מכילתא דרשב״י. **123.** וכ״כ רס״ג בפירוש הארוך, ראב״ע בפירוש הקצר, רמב״ם הל׳ עבדים ב, יב, רבינו בחיי. **124.** ספר החינוך מצוה מב. **125.** לעיל פסוק א. **126.** טו, יב. **127.** ביאור ר״י פערלא לספר המצוות לרס״ג עשה סב, בדעת רס״ג, בה״ג, רמב״ם, ר״י אלברצלוני. **128.** ציון 68 ואילך. **129.** ולעיל ציון 102 הובאו דברי בכור שור שפירש לפי פשוטו, שיוצא העבד לחפשי בשנת השמיטה, וביאר הטעם כיון שהאדון אינו עובד בשדה אינו צריך עבודה כל כך והעבד יכול לצאת לחפשי. **130.** מצוה מב.